

THYLANDS KIRKEBYGNINGER

AF ERIK MOLTKE

Legenden fortæller, at Thy's lokalhelgen, S. Thøger, opførte landsdelens første kirke - det har været i slutningen af 1000'erne - af ris og kviste. Det er ikke usandsynligt, at der er en kerne af sandhed i dette fromme sagn, og rettelig skal ordene vel forstås, at kirken har været opført af klineværk som Thylands ældste bondegårde. Det er muligt, at der har været mange af den slags kirker, inden man samlede sig til 1100'ernes store stenbyggeri, men der har sikkert også været adskillige stavkirker i den dengang trærige egn. Imidlertid er der ikke levnet os spor af disse første, primitive kirker, af hvilke trækirkerne sikkert i flere tilfælde, som de norske, har været rige på træudskæringer, som dog kun har sat sig få spor i den romanske periodes stenkirker. Af disse står på den anden side hovedparten den dag i dag. Den romanske periode ebber ud o. 1250 og afløses af gotikken, der varer til ca. 1550, men i den tid er - bortset fra Thisted kirke - kun tre meget spartanske kirker opført i Thy og Vester Han. Den gotiske periode manifesterer sig derimod ved talrige ændringer af de romanske kirker, tilbygninger og udvidelser, af hvilke først og fremmest tårnene falder i øjnene; men også våbenhuse, sakristier og kapeller bidrog til at give de strenge romanske kirker et livligere udseende, og for at skaffe mere plads, rev man ofte koret ned og forlængede kirken mod øst i skibets bredde. Hvad der er føjet til kirkebygningerne efter gotisk tid er kun småtterier. Renaissance sætter sit præg på inventaret; men herom senere.

Da Nørrejylland's stiftsdeling gennemførtes o. 1060 af Sven Estridsøn, blev Vestervig bispesæde for det nordligste stift og var med sine to store kirker udgangspunkt for en livlig missionsvirksomhed. 1139 forlægges bispesædet imidlertid til Børglum, og efter reformationen fik Børglum stift navneforandring til Aalborg stift med sæde for bispemanden eller superintendenten i Aalborg. Stiftet omfatter nu - som sikkert også i middelalderen - Vendsyssel, Hanherrederne, Thy og Mors. Med Limfjordens tilsanding o. 1200 tabte Vestervig og Thy sin betydning for handelen og kulturforbindelserne - især med England -, og landsdelen blev nu en afsides provins, som først nutidens

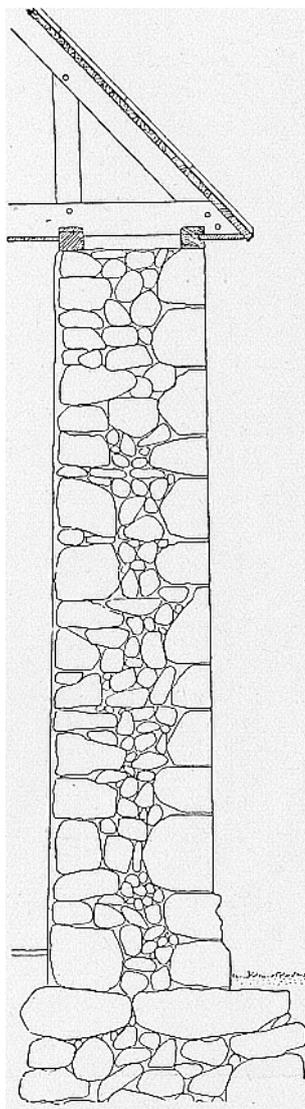
samfærdselsmidler atter har bragt i virkelig kontakt med hovedstaden og det øvrige land. Ja, netop i besættelsens år har man fattet, *hvor langt Thy i virkeligheden ligger fra København!* Men allerede før isolationen var dette land mættet med kirker.

Thisted amt har nu to købstæder og syv herreder med ialt 96 sogne; med det nedlagte Torup sogn bliver det middelalderlige tal 97, af hvilke dog fem efter kirkerne at dømme først er udskilt i den senere katolske tid.

Så vidt vi ved, har de romanske kirkers antal beløbet sig til 93 - om den af havet opslugte Agger vides intet - af hvilke 89 endnu er i brug.

Nedbrudt er, foruden Torup, den mærkelige og prægtige S. Thøgers sognekirke i Vestervig, og begge købstadkirkerne er helt ombygget (Nykøbings i nyere tid). Der har været to klosterkirker: augustinerne i Vestervig, nu sognekirke, og johannitternes Dueholm grundlagt o. 1370 og nedbrudt i 1600'erne. Fra gotisk tid stammer endvidere småkirkerne i Lild, Hørsted, Lodbjerg samt de morsingske Mollerup og Jørsby, endelig Thisted kirke i dens nuværende form. I Thy og Vester Han herred, som vi skal beskæftige os med her, er der ialt 63 middelalderlige kirker.

Den romanske kirkes grundplan i Thy afviger ikke fra landets øvrige kirker. Her som der er bygningen opdelt i et smallere kor

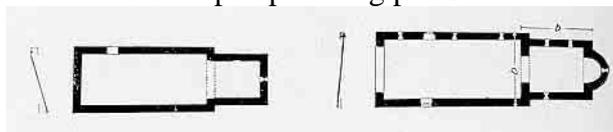

Snit gennem en romansk Kvadermur. - Fra "Danmarks Kirker".

mod øst og et bredere skib mod vest, forbundet ved en rundbuet kor- eller triumfbue; men godt en trediedel af kirkerne har også været forsynet med en korrunding – apsis - og af landsbykirkerne har Ræer desuden været dannet som en korskirke, mens Vester Vandet og dens fælle på Mors, Bjærgby, har kor og skib af samme bredde, en form vi ellers først træffer i gotisk tid. De to storkirker i Vestervig har naturligvis haft rigere planer, klosterkirken er bygget som en basilika med midtskibet hævet over sideskibene, og den nedbrudte sognekirke (S. Thøger) har været bygget som et latinsk kors med et ejendommeligt, af sidekapeller ledsaget korparti. I almindelighed har kirkerne været kullede. S. Thøger har dog haft et tårn over kors-skæringen, og af landsbykirkerne har Søndbjerg endnu delvis bevaret et i romansk tid tilføjet vesttårn.

Mens Sjællands kirker er bygget af frådsten, kridt og rå kamp, Lolland-Falsters af munkesten, er *granitkvaderen*, en plan og firkantet tilhugget kampesten, hovedemnet i de jyske kirker, og, som materialekortet viser, danner Thy ikke nogen undtagelse: kun et fåtal kirker har anvendt andet materiale, nl. rå kamp, ”havsten” (kridtsten og flint fra stranden) samt kridt fra brud. Frådstenen træffes så at sige ikke, og munkestenenes brændte tegl forekommer først i de senere middelalderlige ombygninger.

Nu skulde man tro, at mure af dette bastante materiale var, om ikke uforgængelige, så dog urokkelige; men det er langt fra tilfældet; man skal se sig godt om for at finde kvadermurværk, der ikke har været nedtaget og omsat både to og tre gange, og rundt omkring i Jylland ser man kirker, hvis mure har store ”maver”. Den opmærksomme iagttagelse vil desuden lægge mærke til, at flere kvadersten i det ene hjørne har udhugget en lille fals, der nu som regel er udfyldt med en mursten eller blot med cement. En således udfyldt fals, der oprindeligt har fattet om den tilstødende kvaders ene hjørne, er et ubedrageligt kendetegn på, at denne sten i hvert fald ikke sidder på oprindeligt plads.

Vestløs
Plan af den romanske del,
kor og skib. 1:1000.

Tømmerby
Plan af den romanske
del, apsis, kor og skib.
1:1000

Fra ”Danmarks Kirker”

Grunden til de tilsyneladende så stærke kvadermures relativt dårlige holdbarhed forstår man let, når man har haft lejlighed til at se bagsiden af en romansk kvader (og på mange kirkegårde ligger der små bunker af gamle kvadre sammen med kasserede ligsten) og ved, hvorledes en middelalderlig mur er indrettet. Kirkerne er opført af de såkaldte kasse-mure, der består af en kerne af rå sten i mørtel mellem to skaller af kvadre (oftest var indervæggene dog af almindelige kampesten), og de er blevet opført på den måde, at man først har stablet et par rækker kvadre oven på hinanden med ubetydelig mørtel imellem (”knasfuger”), hvorefter man har udfyldt mellemrummet med sten og brokker lagt i den gode ”slawenkalk” (slagen kalk). Hvis nu hveranden eller hver tredje kvader - som ved murstensbyggeri - havde raget langt ind i muren som binder, så vilde en sådan mur sikkert have stået urokkelig i dag efter 800 års forløb; men kvadrene, der er ganske korte i dybden, er kun hugget smukt til på forsiden, mens bagsiden enten er naturligt eller kunstigt rundet, således at mørtelen ikke finder huller eller ujævnheder at gribe fat i. Fugtighed og frost har derfor i løbet af relativt få år kunnet løsne den ydre kvaderskal fra murkernen, og hverken jernankre eller flikmuring kan i længden hindre den ”mave”-dannelse, der går forud for enhver nedstyrtning. Et begreb om, hvorledes oprindeligt romansk murteknik har taget sig ud, giver den i gammel stil restaurerede Vejerslev kirke på Mors, hvis sten varierer fra ganske små flager og klodser til store, tavleagtige plader.

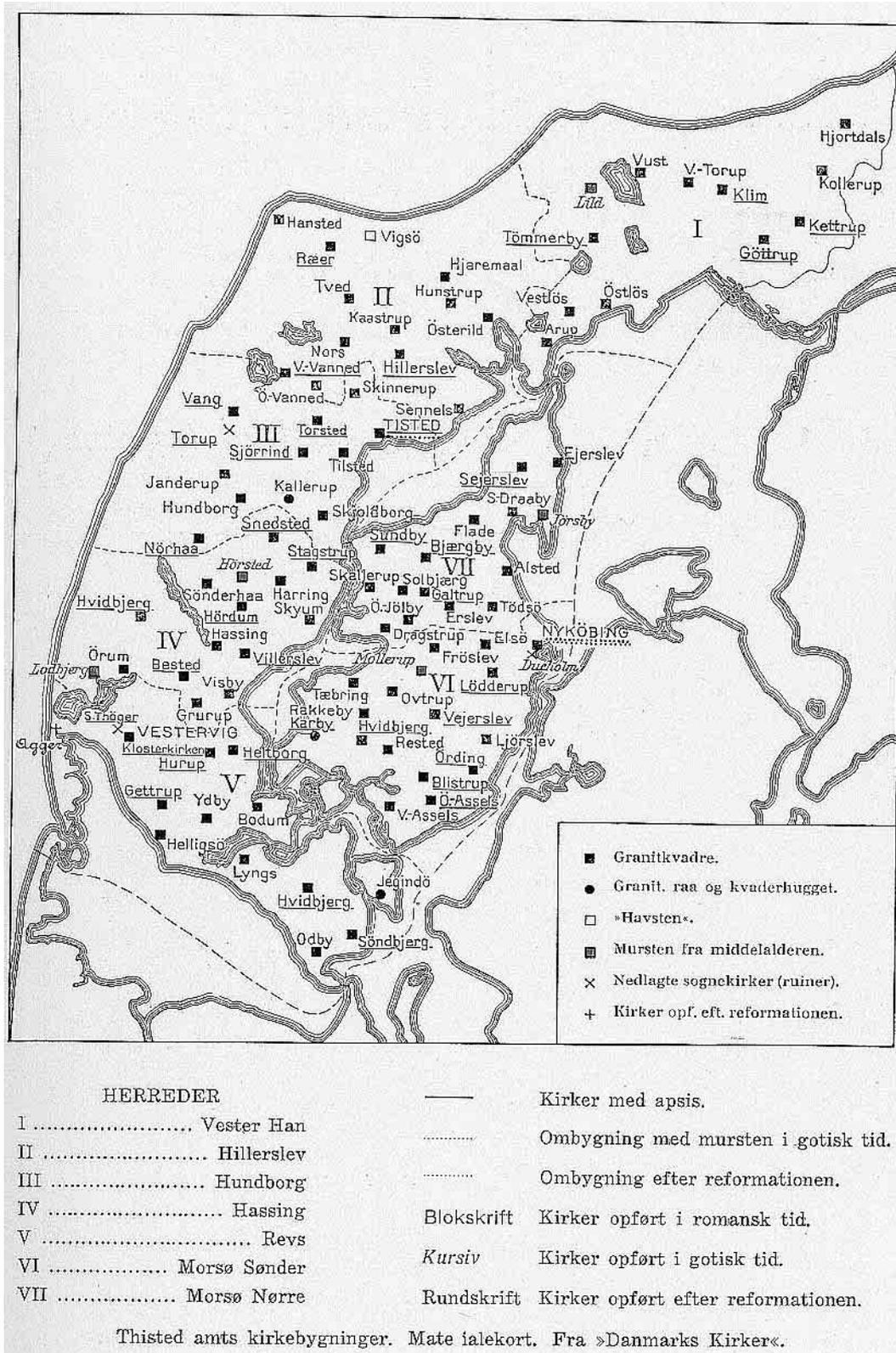
Vester Vandet. Stenhuggerfelt i romansk kvader.

Betragter man en kvadergavl, der i moderne tid er blevet fornyet helt og holdent med bornholmsk granit, slår det een, at noget så dødsens trist skal man vist lede langt efter; men går man så om til nord- eller sydsiden og kaster et blik på de gamle, knap så regelmæssigt

tilhuggede oprindelige kvadre, undres man over, at der kan være sådan et liv over en mur af så tungt materiale. Knap to kvadre er af ens farve; her sidder en knaldrød, der en grå, her striber en grå gnejs sig ind imellem en lysrød og en

er man glad over, at de gamle ikke huggede deres kvadre i brud, men samlede dem op på marken, hvor der var nok at tage af.

Hyppigt fandt bygmesteren eller stenhuggeren anledning til at live murfladen yderligere op.

Thisted Amts kirkebygninger. Materialkort. Fra "Danmarks Kirker".

nærmest sortagtig. Jovist, der er et spil af farver, og når Solen stryger hen over den brogede mur,

Man finder bl. a. talrige kvadre forsynet med bizarre fordybede figurer af alle mulige former.

Tiest ser man rektangelet, men kunstfærdige og indviklede figurer er ikke sjældne; især paa Thorsted og Kaastrup er der et rigt udvalg af disse *stenhuggerfelter*. Ofte er de - især når det drejer sig om simple figurer - udført for at fjerne

"Vestervig vartegn", en af landets mystiske billedkvadre.

en skæmmende afflising, men mange figurer kan sikkert kun forklares som udslag af en stenhuggers tidsfordriv i ledige stunder. Det er værd at huske på, at de romanske kirkebygninger næppe er blevet opført som akkordarbejde.

Nok så vigtige som disse stenhuggerfelter er *billedkvadrene*. Som navnet siger, er det kvadre, der er smykket med en billedfremstilling, oftest i relief, men undertiden også indristet. Om placeringen af disse billedkvadre kan der herske tvivl, eftersom man ikke ved, om nogen af dem sidder på oprindelig plads; men der er grund til at tro, at de hyppigt har været knyttet til portalerne - hvor man måtte få øje på dem - eller til apsiderne, på hvis udsmykning der i forvejen var ofret så meget arbejde (Hillerslev).

De bedste billedkvadre findes naturligt nok i Vestervig; det såkaldte Vestervig vartegn og troldekvaderen er af helt internationalt format. Om vartegnet fortæller sagnet, at stenen med de fire hoveder angav stedet, hvor to munke og to nonner, der havde forbrudt sig, var blevet levende indemuret; dette - formodentlig efterreformatoriske sagn - har naturligvis intet på sig, men formodningen om, at billederne forestiller menneskene omgivet af onde magter, er i virkeligheden ligeså løs. Det knappe

billedsprog beretter en legende, som er os ukendt, og ligeså lidt som vi ved, hvem de to menneskehoveder forestiller, ligeså lidt kender vi forudsætningerne for de to troldefjæser og de skumle dyr, der snor sig uden om de fire. Det er typisk for vor viden, at vi ikke ved, om de talrige løvekvadre (Thisted, Skinnerup o. a.) fremstiller

Hvidbjerg (Revs hrd.) Romansk billedkvadre: nogen mand med sværd foran træ.

Thisted. Billedkvadre fra byens romanske kirke.

Kristus som løven af Juda stamme eller Satan, der går rundt blandt menneskene som en brølende løve. Af andre billedkvadre er der grund til at nævne de talrige menneskehoveder, som regel i meget højt relief, jagtscenen på en sten i Heltborg (over våbenhusloftet), den lille mand med sværdet i Hvidbjerg (Revs) og skibet i Hansted. Desuden forekommer billeder af et utal af forskellige dyr: løve, ulv hjort, basilisk, bjørn etc. etc. Endelig kan man ikke forbigå en nu

Gettrup kirke. Typen paa en jysk granitkvaderkirke. Apsis fra romansk tid. Vinduerne fra gotisk tid eller yngre, vaabehuset moderne.

forsvundet kvader fra Vester Vandet med et hedensk symbol, en triskele, formet som tre efter hinanden løbende ben med samme centrum. Som bekendt tog kristendommen en masse hedenskab med sig ved religionsovergangen, og deriblandt en del hellige, magiske tegn, af hvilke de kraftigste sikkert har været hagekorset og triskelen.

Kirkerne fik et sparsomt lys gennem små, rundbuede *vinduer*, der i plan var formet som et timeglas med lysningen i murlivets midte; da dennes normale højde og bredde er 50 x 15 cm, forstår man, at kirken ikke lå badet i sollys, så meget mere som der vel oprindeligt har været skind eller dunkle glasmalerier i vinduesrammerne. Tre kirker i Thy, Sønderhå, Hassing og Ørum, har eller har haft et lavtsiddende vindue vestligt i korets sydmur. De opfattes almindeligt - efter en morsingsk tradition - som *spedalskvinduer*, gennem hvilke de ulykkelige mennesker, der var befængt med denne sygdom, kunde følge gudstjenesten og måske modtage hostien.

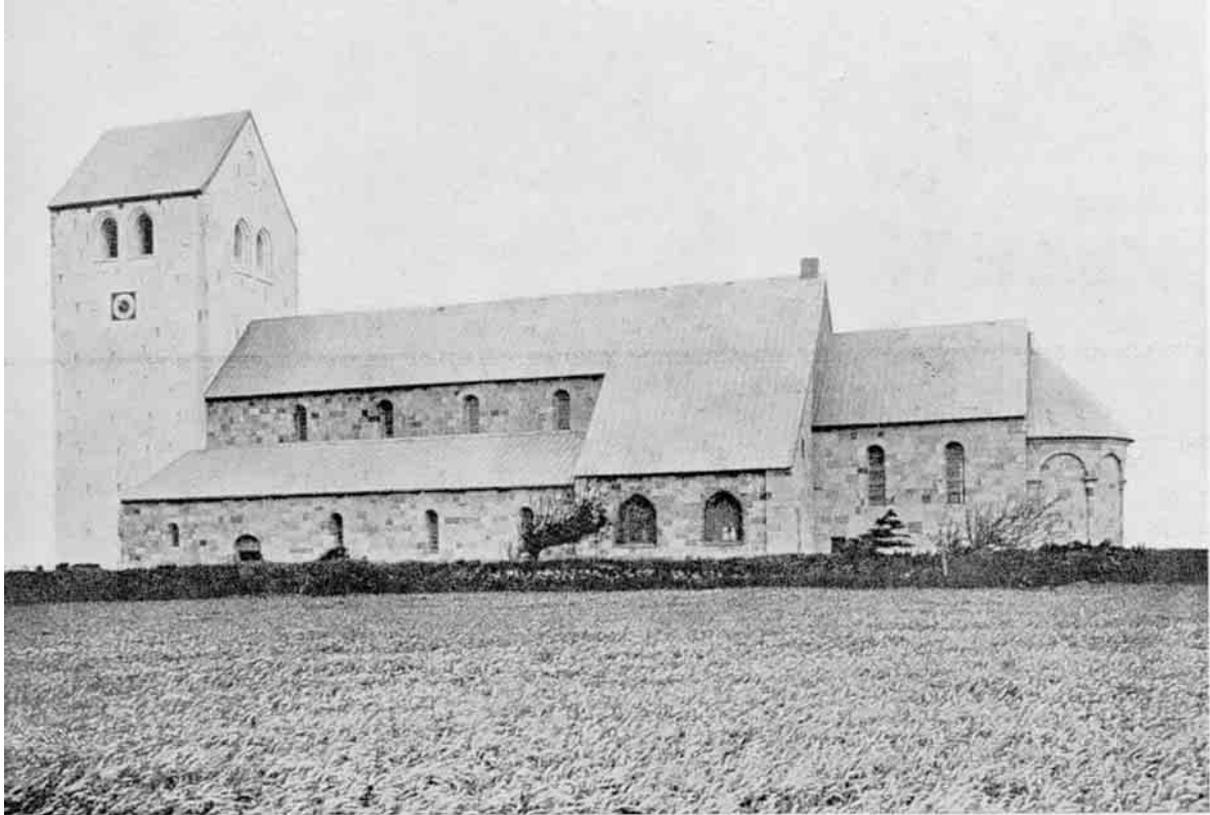
De romanske kirker har alle haft mindst to *døre*, en norddør til kvinderne og en syddør til mændene, af hvilken grund der oftest er gjort mest ud af syddøren. Thisted amts almindelige dørtype er et enkelt rektangel med en fals til

dørfløjen, men der er grund til at fæste sig ved en særlig type, som kun er repræsenteret i Thyland, mens den hverken findes i Hanherrederne eller på Mors. Det interessante ved den er nemlig, at den peger direkte mod England. Selve døråbningen er firkantet, men over dens overliggersten findes et halvrundt forsænket felt, der er omgivet af kilehugne sten. Utvivlsomt har det halvrunde felt, der kun på Rær indeholder en reliefsmykket sten (tympanon), været pudset og muligvis prydet med en kalkmalet dekoration. - En enkelt kirke har også haft en vestportal (Nors), hvad der ellers er forbeholdt større kirker. Sådanne har naturligvis været til stede på storkirkerne i Vestervig. Kun sjældent har dørene været søjlesmykkede, og - foruden Vestervigkirkerne - findes der i hele Thy kun to kirker med søjleportaler, nl. Sjørring, hvis bygmester stammer fra Viborgeggen, og Sennels, af hvis søjler kun et par stumper nu er bevaret.

Kaster vi nu et blik på den nørrejske landsby-kirketype, hvis ydre vi her har skitseret, finder vi en såre enkel og nøgtern bygning. Den hårde granitsten har ikke indbudt til overdådige dekorationer eller unyttig prunk. Der har været arbejde nok endda. Men hver kirke har dog haft en særlig fremhævet sokkel, hvis profil som regel har bestået af en almindelig skråkant, men rige

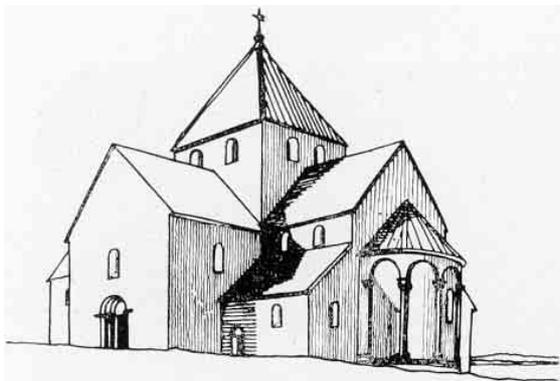
dobbeltsokler findes på flere kirker, især i Hundborg herred. Hvad man ellers har ofret på arkitektonisk eller skulpturel dekoration er iøvrigt kommet apsiderne til gode. I reglen har de haft dobbeltsokkel med øvre attisk profileret skifte, og undertiden er der en særlig gesimsfrise.

om. Op over massen hæver sig endvidere Hillerslev, Tømmerby og Sjørring, der står på gammelt krongods og muligvis har haft kongen til bygherre. Mærkelige er desuden Ræer kirke, der tidligere har været en korskirke, og Vester Vandet, der, som omtalt, savner ydre korafsnit.

Vestervig klosterkirke i sin nuværende skikkelse. Taarnet er gotisk.

Perlerne blandt de romanske kirker i landet mod nordvest er de to Vestervig-kirker, den endnu bevarede klosterkirke (nu sognekirke) og den nedrevne oprindelige sognekirke, oftest kaldet Sankt Thøger, hvis materiale delvis har

Vestervig S. Thøger. Rekonstruktion ved C. G. Schultz.

fundet anvendelse i klosterkirken; men også Thisted by har haft en fremragende romansk kirke, hvad dens mesterlige billedkvadre i den nuværende gotiske kirke noksom bærer vidne

Tømmerby kirkes apsis med dobbeltsokkel, gesims med bufrise og mesterlige billedkvadre, nederst basilisk og hjort, herover jægeren, der sikkert har

Lad os se lidt nøjere på disse kirker.

Vestervig klosterkirke har dannet nordfløjen i det romanske klosteranlæg, der var rejst af augustinerne, og er næst Viborg domkirke den største nørrejske kvaderbygning, såvel indvendig som udvendig kvadersat. Kirkens nuværende form, der skyldes gotiske ændringer samt Mogens Clemmensens 1917-21 foretagne restaurering, giver ikke ganske indtryk af bygningens oprindelige skønhed, idet østpartiet og korsarmene har været langt rigere udformet, og skibet har været ca. 6 m længere mod vest.

Kirken er bygget som en treskibet basilika med midtskibet ragende op over sideskibene; dens plan har været et latinsk kors, idet det nuværende skibs østende har været tværskib med

direkte forbilleder for de mærkelige lave søjlekapitæler, der mere synes at høre hjemme i en krypt end i selve kirkerummet. I sengotisk tid begyndte ødelæggelsen: man nedrev højkorets apside, forlængede koret, sløjfede korsarmene, forkortede vestenden, men tilføjede så til gengæld det svære, prægtige tårn, der dog ikke passede til kirken, for så vidt som det var af almindelig landsbykirketype. Dog dette kom man udover. Eftersom kirkens indre blev overhvalvet, blev de højtsiddende vinduer over sideskibene overflødige, og hele den basilikale konstruktion uden mening. Man dækkede derfor alle tre skibe med et mægtigt saddeltag, og nu lå tilvisse Danmarks mærkeligste landsbykirke for øjnene af den undrende beskuer. Det var

Sjørring kirke, set fra sydøst, en af Thylands kongekirker.

fremspringende korsarme, hvortil der i øst har sluttet sig to par udbygninger, de yderste, formet som småkor med apsider, var kapeller, de inderste, firkantede, gjorde tjeneste som sakristier. Højkor og apsis er rekonstruktioner fra hovedrestaureringen. - I det høje, lyse indre står endnu de romanske runde søjler og firkantede, piller vekselvis anbragt som støtte for midtskibets arkader ud mod sideskibene. Vexelordningen skyldes påvirkning fra engelsk-normannisk arkitektur; men det er ikke lykkedes at finde

forbeholdt vor tid at kalde svunden skønhed tilbage, så vidt det lod sig gøre.

Den forsvundne *Sankt Thøger sognekirke* har ligget kun 200 m nordvest for klosterkirken; den stod, med sin mærkelige planudformning, færdig o. 1160. Også den havde form som et latinsk kors, men til det rektangulære kor, der mod øst afsluttedes af en apsis, knyttede sig to langstrakte sidekapeller eller korsideskibe, og mod vest en forhal. Midt over korsskæringen knejsede et tårn. Prægtige sokkel- og billedsten er senere anvendt

i klosterkirken. Allerede 1547 er nedrivningen af kirken nemlig i fuld gang: bly, sten og tømmer anvendtes til Ålborg slot. Da Jokum Irgens midt i 1600'erne ombyggede Vestervig kloster, brugtes hovedsagelig sten fra den lemlæstede kirke, og de sidste rester gik 1752 op i en profan bygning. 1939 udgravede arkitekt C. G. Schultz fundamenterne og fastslog kirkens ejendommelige plan.

Tømmerby kirke i Vester Han herred var indviet til Sankt Botulf (Budolfi). Den består af apsis, kor og skib fra romansk tid samt gotisk tårn og våbenhus. Den er herredets største og rigeste kirke. Som alle andre granitkvaderkirker har den skråkantsokkel, men apsidens har over denne et profileret sokkelskifte, fra hvilket der nærmest koret løber to flade murbånd (lisener) op til en bugesims. Spredt i den runde mur sidder syv velhuggede billedkvadre, hvorimellem en hornblæsende jæger, en hjort og en basilisk. Koret har fire vinduer, to i nord, to i syd, og skibet seks. Over norddøren ses endnu en halvrund overligger (tympanon) med en reliefhugget drage, syddørens tympanon med korslammet sidder nu i Lild kirkes østmur. Det svære tårn har trappehus i nord, og tårnrummet dækkes af et ottedelt ribbehælv, der sikkert er samtidigt med korhælvet. I apsis og kor er der konstateret spor af romanske kalkmalerier.

Hillerslev kirke i herredet af samme navn, viet til Sankt Peder, består af romansk apsis, kor og skib af granitkvadre, gotisk tårn af munkesten og et moderne våbenhus. De romanske dele har kun skråkantsokkel. Apsiden blev fornyet 1886 med benyttelse af de gamle kvadre: Rundingen er delt i fem fag, der adskilles af slanke halvsøjler, som bærer en buefrise; en af buekonsollerne er udsmykket med en ejendommelig djævlemaske, hvis aner er de fra runestenene kendte dæmonmasker. Koret har kun eet par vinduer, skibet tre par. Tårnet, hvis trappehus har adgang *inde* fra kirken, er overhælv.

Sjørring kirke (Hundborg herred) var viet til Vor Frue. Bygningen består af romansk apsis, kor og skib, gotisk våbenhus i nord og moderne tårn, der har afløst et ældre gotisk. De romanske dele har dobbeltsokkel, nederst skråkantet og herover et skifte med attisk profil. Koret har haft eet par, skibet tre par vinduer. I korets sydmur er der en ejendommelig præstedør, men mærkeligst er skibets mands- og kvindedør, begge rige søjleportaler, de eneste i Thy bortset fra

Vestervig-kirkerne; syddøren har to par, norddøren eet par søjler, de sidste med former, der minder om de ældre trækirkers. Syddørens søjler viser, at stenhuggeren har haft tilknytning til Viborg domkirke. I det indre bemærker man de halvrunde sidealternicher i skibets østvæg. Det gotiske våbenhus er overhælv.

Om den langstrakte, kullede *Ræer* (Hillerslev Herred), af hvis fordums korsarme nu kun en enkelt sokkelsten stikker op på sydsiden af skibet, skal vi nøjes med at fremhæve, at den sikkert er bygget med Vestervig Sankt Thøger som forbillede. Især dens apsis frembyder fine enkeltheder.

Tømmerby. Romansk stenalter bærende en søjlealtertavle i renaissancestil fra o. 1600. Til højre i billedet ses den mystiske romanske gravsten med "guds hånd".

Hvordan har nu en romansk landsbykirke set ud indvendig? Vidt forskellig fra kirkernes udseende i deres nuværende tilstand, hvor der strømmer rigeligt lys ind fra de i gotisk eller nyere tid udvidede vinduer, hvor en stor altertavle dominerer koret, hvor stolestaderne opfylder gulvet, og hvor prædikestol, krucifiks, orgel, epitafier og andet inventar skaber den venlige hygge, der er karakteristisk for vore lutheranske kirker. Var vi trådt ind i en romansk kirke, som den havde set ud o. 1200, vilde den sikkert have forekommet os bar og skummel. De små vinduer formåede kun at sprede sparsomt lys over det bjælkeloftede rum, der hvad skibet

Vester Torup. Senromansk korbuekrucifix fra o. 1250. Figuren hænger ikke i armene, men staar med aabne øjne paa en konsol. Majestæten, ikke lidelsen er grundtonen. Den oprindelige, gyldne kongekrone er erstattet af en senere tornekrone.

angår, næsten savnede inventar; væggene har sikkert her været pudsede og hvidtede, måske dækket af alvorlige kalkmalerier. Gulvet har været enten af pebernøddesten, piksten, eller måske lerstampet; der var ingen faste stolestader, ingen prædikestole ved sydvæggen. Lige inden for syddøren har fonten haft sin plads som et

Sennels. Thylands smukkeste romanske døbefont, gjort af samme stensmester som Dragstrupfonten på Mors og billedkvadrene i Thisted kirke.

vidnesbyrd om, at vejen til Kristus gik gennem dåben; om vinteren har der været bitterlig koldt. Oppe i koret har man kunnet se lyset fra talrige vokskerter, og herfra er der trængt en liflig duft af røgelse ned til menigheden; men man har skullet næ til, for at se, hvad præsten og hans hjælpere foretog sig; thi koret var adskilt fra skibet ved et gitter, og ned fra korbuen, der skilte gejstligheden fra menigheden hang sikkert det store lægmandskrucifix. Bag korgitteret skimtede man det massive granitalterbord, på hvilket der måske har stået et krucifix eller et billede af kirkens værnehelgen, bag hvilket man så herren tronende på regnbuen som verdensdommer, malet på østvæggen eller i apsiden. Nær alteret finder man monstransen og læsepulten, og i koret har sikkert også kirkekisten, hvori man opbevarede kirkens hellige kar, haft sin plads.

Det er ikke meget romansk løsinventar, der er bevaret fra Thy; ikke en eneste træfigur, af sølvtøj kun mellemstykket af den senromanske kalk fra Østlås, af andre altergenstande et fra Limoges i Frankrig importeret emaillearbejde, et lille krucifiks fra Bodum. Et enkelt senromansk korbuekrucifix hænger endnu i Vester-Torup, og hermed er alt opregnet. Derimod er der bevaret talrige Stenalterborde og -fonte, ofte af meget høj kvalitet. Den almindeligste form for alterbordet er en firkantet blok af granitkvadre med en stor, udkragende bordplade, oftest af een mægtig sten; i dens overside ses et lille firkantet hul, der har været dækket af en lille flise. Her gemtes de kostelige relikvier af den helgen, til hvilket alteret var indviet, indsvøbt i silke og beskyttet af en lille blykapsel. Beklageligvis har det vist sig i flere af de tilfælde, hvor man har haft lejlighed til fagligt at bestemme disse benstumper, at de stammede fra svin eller får. Et særlig prægtigt alterbord findes i Tømmerby, hvor stenpladen hviler på fire profilerede stenpiller. I Vester Vandet og Stagstrup ligger pladen på en svær, firkantet midtpille, der atter igen står på en skråkantsokkel, i Hillerslev er denne pille rund og prydet med en tovstav; en noget lignende alterbordspille, der stammer fra den nedbrudte Torup, findes nu på Diernæs.

De skønneste arbejder træffes dog blandt døbefontene, hvor Sennels kommer ind som en smuk nummer eet. Denne prægtige font, der er en variant af den type, der i kunsthistorien bærer navnet Thybotypen, er hugget af en stensmester, der har været virksom ved flere af Thylands

kirker og også på Mors, idet den dragesmykkede font i Dragstrup er udført af ham, ligesom de smukke, ovenfor omtalte billedkvadre fra Thisted's romanske kirke. På Odbyfonten, hvis særprægede fod med spiralrullede hjørnekopper går igen på Søndbjerg font, har han sat sit initial: A. Som eksempel på Thybofonten i al dens rene enkelthed, med kummen hvilende i en krans af bægerblade, og store hjørnekopper på foden, kan nævnes den runesignerede font i Skyum (se omtalen under Runeindskrifter side 81). Nævnes må også fonten i Tømmerby, der på foden har en fremstilling af den fra Æsop kendte fabel om storken og ræven.

Thisted. Romansk gravsten sikkert af ældgammel type, der dog holder sig helt ned til o. 1800.

Ude på kirkegårdene, der dengang blot var græsbevoxede, som endnu adskillige i Thy, finder man også dyrebare - fordi de er så sjældne - minder fra den romanske tid i gravstenene. Kendtest er Liden Kirstens og prins Buris grav i Vestervig, skønnest bispegraven i Sjørring og mærkeligst den klumpede sten fra Klim (nu i Nationalmuseet) med gådefulde fremstillinger. Thyland kan desuden rose sig af at besidde Danmarks ældste daterede gravskrift, over præsten Tue; den findes i Vestervig og er hugget mellem 1201 og 1209.

De mærkeligste gravsten, og vel også den ældste type, af hvilken Klim-stenen er en variant, er de sten, der nærmest har form som et stort rugbrød; oprindeligt har de sikkert været hugget i træ, en facon, som holder sig langt ned i tiden, men enkelte har valgt det mere holdbare materiale, der har gjort, at de er bevarede til vor tid. Foruden Klim-stenen finder vi eksemplarer i Thisted og Hillerslev, begge med svage spor af skrift.

Til den anden type, gavlstentypen, hører Liden Kirstens i Vestervig og bispegravmælet i Sjørring. Den første, der er det eneste gravmæle i

Thy, som endnu findes på sin oprindelige plads, over en stensat dobbeltgrav, består af en lang, flad, liggende sten mellem to gavlstene. Den flade sten, der er den egentlige gravsten, bærer to kors samt rester af en gravskrift på latin og i hexameter, hvis indhold omtrent har været: (Stenen dækker?) en broder og en søster, og gravhøjen rummer (to?) lig af forskelligt (køn?). Ifølge traditionen, der findes optegnet i slutningen af 1500'erne, skal folkevisens Liden. Kirsten, Valdemar den førstes søster, være begravet der sammen med sin elsker, prins Buris. - Sjørring bispegrav har faaet navn efter et af dens fortræffelige relieffer, der forestiller en bispehelgen; men den omfatter i virkeligheden to senere sammenstillede gravmæler, begge med tagryggede langsten. På den mærkelige sten fra Klim findes fremstillet et livstrækors, menneskehoveder og mærkelige dyr, foruden en hjort, der jages af en hund. Til denne gruppe monumenter har sikkert de to stolpelignende sten i Tømmerby hørt, den ene med "guds hånd".

De øvrige romanske gravsten tilhører den almindelige, flade type, altid med et kors, sjældnere med gravskrift; en undtagelse herfra danner dog den smukke samling sten i Vestervig, der indeholder blomstrende latinske gravord, fx. Christines gravsten: "Skånselsløs mod skønhedens stråleglans og grum mod ungdommens blomst har den dag, som ikke ynkes over noget her, ak, ladet dig, byens sol, ugifte jomfru, Christine, formæles med jorden". - Adelskjoldet på stenen, der sidder i Hillerslev tårn, er det ældste danske eksempel paa heraldisk gravstensdekoration. Om gravsten med runer, se side 81.

Men tiden går, og gotikken holder midt i 1200'erne sit indtog i Danmark; i Thylands bygninger viser den sig dog først i 1400'erne, der kommer større vinduer i kirkerne og sikkert også mere lys, da man ikke alle steder havde råd til de

"Liden Kirstens Grav" i Vestervig. Efter sin form tilhører den gravstentypen, der er kendt i Sverige fra 1000-årene i forskellige former. Typen er vistnok ukendt på øerne, men fra den gamle danske landsdel, Skåne, kandes flere eksemplarer, bl.a. én med runeskrift.

Vestervig. Christines gravsten fra 1200'erne.
Se teksten s. 159.

dyre glasmalerier, våbenhuse, sakristier bygges til, tårnene rejser sig, og kirkelokkerne, der tidligere klang fra små, tømrede klokkestabler, runger nu ud over det vejrbidte landskab.

Gotikken kaldes også tit spidsbuestilens tid; men denne betegnelse er ikke dækkende for de Thy'ske kirker, hvor rundbuen sejgt holder sig ved siden af de sjældnere spids- og fladbuer. Gotikkens bygningsmateriale er munkestenen; men naturligvis har man, når man nedbrød en kvadermur ikke kasseret de besværligt tilvejebragte kvadre, men anvendt dem nederst i den nye munkestensmur.

Thy's eneste betydelige gotiske kirke er den nuværende kirke i Thisted, der må betragtes som en fuldstændig nybygning af den romanske; Lild, Hørsted og Lodbjerg er alle meget enkle og spartanske; de har næppe haft romanske forgængere, og sognene er da sikkert først udskilt i gotisk tid.

Det er, som tidligere omtalt, tårnene, der har givet kirkerne deres nye præg; de er næsten alle senmiddelalderlige, fra slutningen af 1400'erne og begyndelsen af 1500'erne og fordeler sig således, at af Hillerslev herreds 13 kirker har 7 (middelalderlige) tårne, af Hundborg herreds 10 har kun 2 tårne (og eet nedbrudt), af Hassing herreds 15 kirker har 6 tårne (to nedbrudt) og af Revs herreds 13 kirker har 7 tårne (eet nedbrudt). De aneligste tårne er jævnbrede med skibene, fx. Kettrup, Gøttrup, Hjaremål, Skjoldborg, men der findes også småtårne som i Klim, Lild og Nors. Mens Købstadkirken alene har et spir af den såkaldte Tørninglen-type, har alle landsbykirkerne saddeltagsafdækkede tårne, som regel med gavle i øst-vest. "Forkerte" gavle, i nord-syd, findes kun på et fåtal kirker (bl. a. Vust, Søndbjerg, Odby). Kun i de færreste tilfælde har der været råd til at bygge murede vindeltrapper (Thisted, Hillerslev, Sjørring o. a.), i regelen har adgangen til de øvre tårnstokværker været enten ad en fritrappel på nordsiden til en højsiddende dør eller fra skibets loft.

Af andre gotiske tilbygninger kan nævnes Kollerups kor og iøvrigt en række vaabenhuse; kun Nors og Sennels har bevaret deres gotiske sakristier. Ved apsidekirkerne klarede man som regel sakristispørgsmålet ved at afskilre apsidens fra koret med en mur; denne er dog i de fleste tilfælde atter fjernet.

I Øernes kirker satte gotikken også et stærkt præg på det indre, idet de allerfleste bygninger overhvelvedes. Dette er ingenlunde tilfældet i Thy, og bortset fra Kollerup (og storkirkerne i Thisted og Vestervig) findes der ingen helt overhvelvede kirkebygninger i landsdelen. Tårnrummet var som regel overhvelvet fra første færd, men ellers var det kun koret, der nåede en sådan udmærkelse.

Så meget des mere prægede gotikken derimod *inventaret*, først og fremmest med de store, figurrige altertavler, der nu kommer til at dække hele korets østvæg. Disse altertavler importeredes færdige fra Nordtyskland og Holland, og med deres skinnende guld og kraftige farver har de livet mægtigt op i kirkerne. Det gælder for største delen af Danmarks importerede gotiske altertavler, at kvaliteten er ret håndværksmæssig - det meste var jo også fabriksarbejde - men Thy udmærker sig dog ved et kultiveret og meget mærkeligt stykke. Det er altertavlen i Hvidbjerg (Revs), der er sammensat

af dele fra ikke mindre end fire forskellige perioder. Ældst er de partier af en nederlandsk altertavle fra o. 1500, der er indsat i storstykkets

tre felter, og som forestiller korsdragningen og Golgatha. Figurerne er ikke som vanlig af træ, men af terracotta. Til denne tavle, der senere er

Thisted kirke. Landsdelens eneste gotiske kirke af format.

Hansted. Dionysius hoved. Den sjælfulte skulptur har tilhørt en gotisk altertavle fra o. 1500.

indfattet i en renaissanceramme (med rokokovinger), hører også to træskårne sætstykker: en borg og en kalvariehøj samt den gennembrudte, gotiske ornamentik, stavværksvinduerne over figurerne og de kronende baldakiner med hvælvinger inden for kølbuer og spir. Andre, mer eller mindre fuldstændigt bevarede gotiske altertavler findes i Thisted, Ræer og Hillerslev; men der er bevaret en del løse figurer som vidnesbyrd om kirkens tidligere gotiske pragt. Af disse skal kun nævnes et stærkt molesteret Dionysius-hoved i Hansted, der viser, at et sjældent kunstværk her er gået til grunde. Vi ved ikke, om alle disse løse figurer har hørt til altertavler, eller om de oprindeligt har stået alene over et sidealter eller andetsteds; i hvert fald har vi lov at forestille os, at kirkerummet i Thy som andre steder er blevet befolket med helgenfigurer.

Korbuekrucifikset hænger endnu på sin plads, men det har ændret karakter; den alvorlige, kronede Kristus, der *stod* på sit kors, er nu blevet den lidende frelser, hvis afmagrede, martrede legeme med store, tunge blodklaser kunstnerne ynder at afbilde så skrækindjagende som muligt.

Gettrup. Gotisk Alterstage fra 1500'erne. Skafet har den typiske cylinderform; først med renaissance kommer de rige balusterskaffer frem.

Blandt disse Krucifixer indtager den sjælfulde figur i Hillerslev en fremstående plads.

Af det øvrige sparsomt bevarede sengotiske kirkeinventar findes nu kun en degnestol i Ræer, et skab i Kollerup og to kister til opbevaring af paramenterne, en stærkt jernbeslået i Kettrup og en i Øster-Vanned, den sidste i bulkonstruktion.

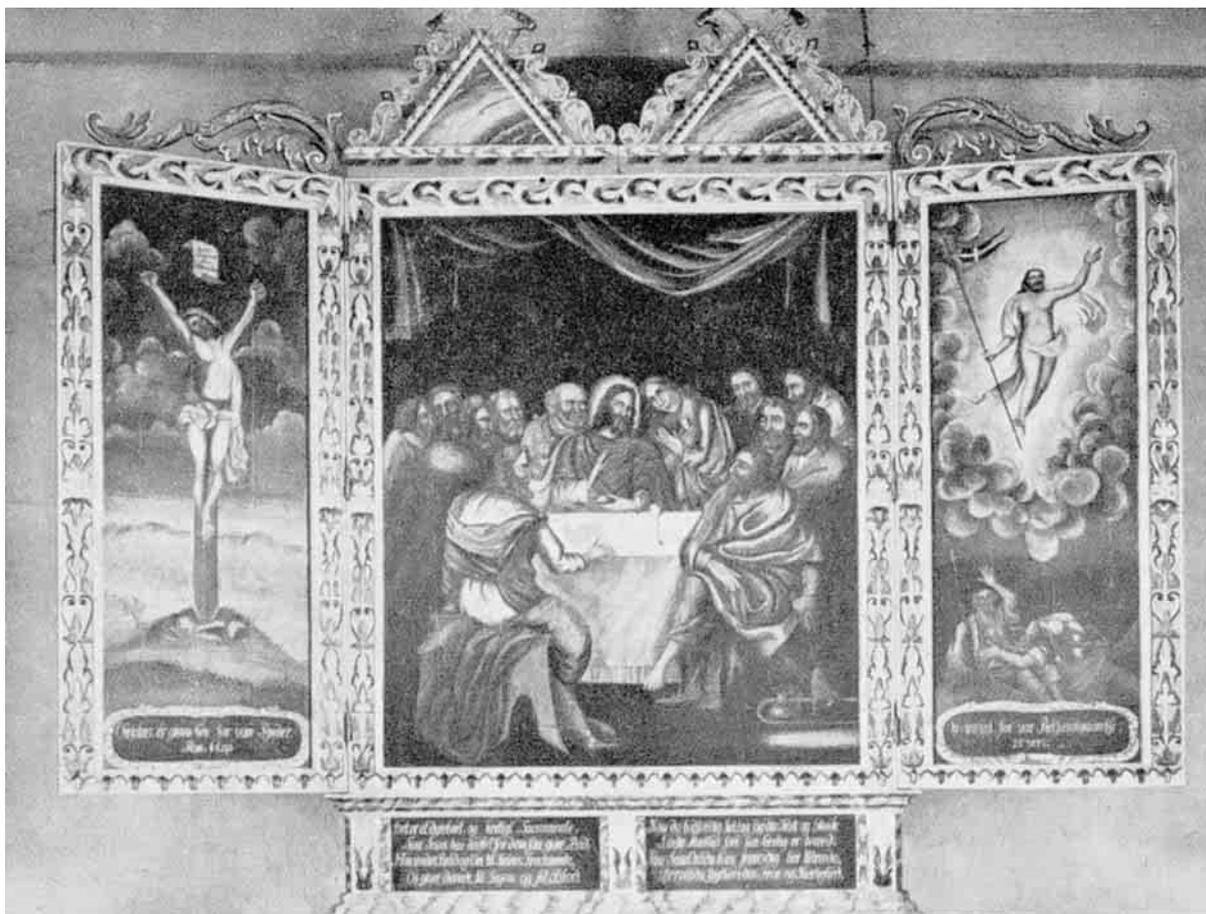
Den nyere tid. Med katolicismens fald regner man middelalderens afslutning og den nyere tids begyndelse. Hvad dette betød for kirkebygningerne, er snart fortalt: I Kollerup findes sparsomme levninger af en renaissancegavl af vanlig svungen type, og i Hillerslev er der en rigt udformet barokgavl; hertil kommer nogle få enkle våbenhuse. Landsdelen var kort sagt mættet med kirkebygninger. Der var intet at tilføje før op i vor egen tid. Da forsøgte de kullede kirker, som fattigdommen eller nærige kirkepatroner havde unddraget tårnernes knejsende pryde, at indhente det forsømte. Som et særlig smukt eksempel på et tårn bygget i moderne tid kan nævnes Sjørring.

Nej, i alle landets kirker satte reformationen først og fremmest sit præg på inventaret, fordi de nye gudstjenesteformer krævede nye altertavler samt en prædikestol til præsten og stolestader til menigheden, der måtte belave sig på prædikener, der varede både 2 og 3 timer.

Først ryddede man så vidt muligt kirkerne for al papistisk overtro, selv om vi ikke kender noget til nogen 'billedstorm' i det nordvestlige Jylland:

Vester Vandet. Interiur, set mod vest. Gotiske kalkmalerier i korbuen fra o. 1550-75. I forgrunden prærestolen fra o. 1750, stolestaderne er fra nyere tid, lysekronen er en ny kopi af den oprindelige fra 1552, uret fra 1754. Ved siden af uret hænger en tavle, der meddeler navnene på de "velforne og goddædige skippere og skudeejere", der skænkede uret. Vestpulpituret er fra 1694 med malerier af Christen Sørensen af Rinokobing

Ydby. Lutheransk fløjaltertavle fra 1577 med barokmalерier fra 1747 af A. Gundahl, der arbejdede i den bekendte jyske maler Jens Jensen Thranes atelier.

grædende helgeninder, blodudgydende helgener, madonna- og andre figurer, som ikke bestilte andet end at se stive og forgyldte ud, blev hugget til pindebrænde. Nogle enkelte altertavler blev dog måske på grund af fattigdom, måske på grund af veneration - bevaret og en del figurer og især krucifixer reddet fra fortabelse, gemt i skjul på lofterne (som nu fx. krucifixet i Vang, der henslæber en ensom tilværelse blandt allikeexkrementer på kirkens loft); de fleste er senere atter kommet til ære og værdighed.

De ældste lutheranske altertavler havde ikke frigjort sig fra den katolske skabstype med fløje; blot var deres udskårne figurer erstattet med malede skriftsprog. Sådanne træffes i Ydby (1577), Klim og Tved (beg. af 1600'erne); de senere årstal viser, hvor lang tid, det har taget, inden det katolske er blevet udskiftet. - Af søjle-renaissancetavler kan nævnes den store, firsøjlede i Kettrup, der også er interessant, fordi der er indsat en lille nederlandsk alabasttavle fra 1561 i dens storfelt, men en smuk repræsentant for barokken findes i Bested, grovere i Snedsted og Janderup og helt naiv i Hillerslev (den udrangerede altertavle).

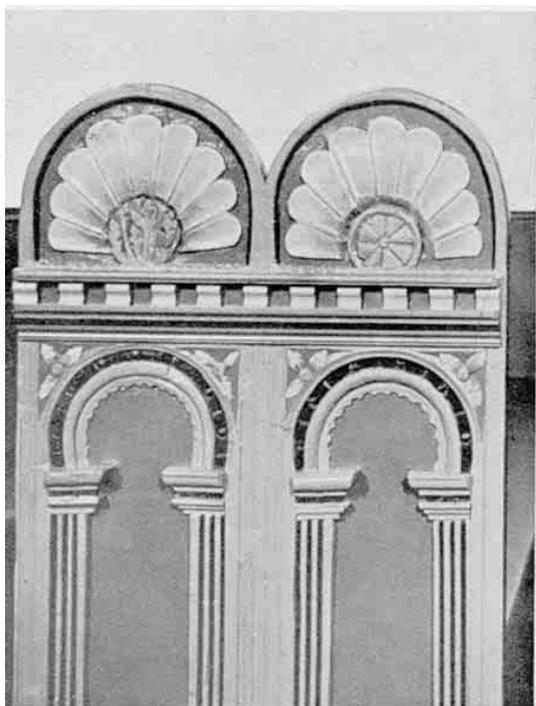
I Thisted kirke står en prædikestol fra 1594, et smukt og omhyggeligt arbejde, der samtidig kan tjene som norm for renaissanceprædikestolene: polygon af plan, med rundbuede felter i hvert fag, søjler på hjørnerne og volutagtige nedhæng; den hviler på en baldakin med bøjler og bæres af en fodstolpe; himmelen er retkantet. Den er ikke lavet af nogen thylandsk mester, og det samme gælder de lidt ældre prædikestole i Kettrup (1573), Gøttrup (1579) og Hjortdals (1592), der sikkert er lavet af en plattysk snedker, der måske har bosat sig i Ålborg. Men typerne blev efterlignet af de lokale (Kollerup, Arup, Tved).

Det er ikke så få stolestader fra renaissancetiden, der er bevaret i Thy og Vester Han, mest typiske er nogle med halvrunde gavle, hvori der er skåret vifterosetter (Tilsted, Sjørring, Snedsted etc.), alle sikkert snedkret i Thisted.

Af andet inventar fra 'nyere tid' kan nævnes orgelfacaden i Thisted (1769), Jonas og hvalfisken samt den smukke fregat i Hvidbjerg og endelig flere Epitafier, især i Thisted. Blandt lysekronerne fortjener kun den store, smukke i Vestervig, der hænger lige foran prædikestolen, at nævnes. Eksempel paa lokal rokoko giver

Thisted. Prædikestol fra 1594, et af de fineste arbejder i amtet, men sikkert indkøbt i Mikkell van Groningens værksted i Hornslet.

Stagstrup. Renaissancegavle (o. 1600) af en for egnen typisk form med viferoset og hesteskoagtige arkadefelter.

Hvidbjerg altertavlens vinger, mens Skjoldborg prædikestol repræsenterer Louis XVI stil.

Hvad snedker- og træskærerarbejdet angår, må man regne med, at de bedste stykker er importeret andetsteds fra, først og fremmest

Ålborg. Den lille købstad i Thy har ikke været velhavende nok til at fostre eller ialfald beholde snedkere og billedskærere af det store format.

Det gælder også de hellige sølvkar, at kun en lille del er forfærdiget i 'landet mod nordvest'. Her har foruden Ålborg også Viborg været eksportstederne, men kun i ringe grad hovedstaden. Der er endnu mange af de gamle, skønne alterkalke bevaret i kirkerne, mer eller mindre ændret gennem tiderne, lige fra den delvis romanske i Østløs over de gotiske i Nørhå og Arup, renaissancekalkene i Vester Torup og Odby, de barokke i Vestervig og Grurup til senempirekalken. fra 1842 i Hunstrup. - Også talrige middelalderlige malmstager pryder endnu landsdelens gamle altre.

Man kan ikke slutte omtalen af disse løse inventargenstande, som ikke direkte præger interieurerne, uden at nævne det ret store antal smukke tindåbskander, der findes, gjort hos den gamle Thisted-gørtler Henrik Bunch. Med deres smukke, bløde og harmoniske linier og gedigne udførelse står de langt over Københavnergørtleren Hans Høys mere fabriksagtige chokoladekandetype, der også er repræsenteret i egnen. Det kan næsten betragtes som typisk: hvor de lokale håndværkere holdt sig til det mere jævne og enkle, kunde de ikke slås af marken; i den finere billedskærerkunst var de derimod ikke konkurrencedygtige, og vi kan derfor ikke slutte dette afsnit om kirkerne på bedre måde end ved at gengive en af gamle Bunchs gode, gedigne dåbskander.

(Kilde: Landet mod Nordvest bd. 1, side 147-166).

Vesløs. Dåbskande af tin fra o. 1850, udført af Thistedgørtleren Henrik Bunch.